– Tovább is mondjam, tiszteletes úr?

– Nem, ne mondd tovább! – intett László elkomorodva. – A többit úgyis tudom. Elcsábítottad azt a kölyköt.

Kisó szomorúan bólogatott:

– Úgyis mondhassa, tiszteletes úr! De lássa, hogy a nyomorúságomban mit csinálhattam volna egyebet? De hogy reszkettem én, Uram Jézus! Még a kő is megszánna, tiszteletes úr, ha tudná! Azért, hogy vajon lesz-e gyerek belőle. Tudom, hogy amint a konfirmációkor tanultam, bűnben fogantatott, de mégis én örvendtem rajta, mint a bolond, amikor megröbbent a szívem alatt... Jól is volt, mert ahogy vastagodtam, az öregek is csak beletörődtek sok pofozás, szidás után. De a szégyen elkerülése miatt elfogadták Pistát vejüknek. Nem siettek vele, sze' volt még idő... De már úgyis kezdett befellegzeni, mer' Pista követelődzött, hogy írják rá legalább a föld felét. Addig huzakodtak vele, amíg az Isten megsokallta, s megengedte az ördögnek, hogy elrántsa a lábomat azon a jeges küszöbön... Vége lett a gyermeknek, vége az én házasságomnak is! Pista fölszusszant, otthagyott, s most itt állok, né', mint a kóró, amit még a madár is lepiszkol, ha reászáll. Hát kellene nekem eklézsiát követni, ha az én szülőim igazi szülők lettek volna?

– Szomorú dolog, Kisó! – szólalt meg elszorult torokkal László. – Szülőid majd felelnek rólad az Istennek! De te ne kárhoztasd őket, mert az a tízparancsolatba ütközik. Hanem te is bűnös vagy: csupa hazugság, csalás, amit csináltál. Most nem tehetsz mást, alázatosan bánd meg az anyaszentegyház előtt, s tégy fogadalmat, hogy ezután tiszta életű leszel, s tartsd is meg, Kisó, hogy az Isten könyörüljön rajtad!

– Sze' megtenném én, tiszteletes úr, hogy is ne tenném meg? – szepegett Kisó, könnyeit nyeldesve. – De ahhoz három forint kell, tiszteletes úr! Azt hiszi, hogy az öregek adnak? Ne higgye azt! Még egy krajcárt se, nemhogy három forintot. Azt mondják: főzted, egyed meg! Semmiért adjunk annyi pénzt? Még ha gyerek volna, inkább, mert abból idővel segítség lehetne... De így?

László fölállott, összekulcsolta kezeit a hátán, s töprengve rótta a szobát. Tele volt a lelke felháborodással és szánalommal. „Micso-

da vén gazemberek azok!" – gondolta méltatlankodva. És itt ez az asszony is... Olyan a gyöngeségében, szánandó nyomorúságában, mint egy letört, elfonnyadt mezei virág... S mégis mennyi tisztátalanság s durvaság van benne, ahogy állati gyötrődésében odaadta magát, csak hogy a háta ne fájjon... Mi ez? Ez a sárral kevert lélek? Ez a falu! Szeme előtt Krisztus alakja elevenedett meg, amint a parázna asszonynak mondja: „Eredj el, és többé ne vétkezzél..." Ez az, ez az igazság egyedül! Itt is ez az igazság, Virágoson most és mindörökké!

Megállott, az asszonyra tekintett, s csendesen mondta:

– Holnap délutánra összehívom a presbitériumot, öltözz fel tisztességesen, Kisó. És ma éjszaka imádkozzál, és bánd meg és sirasd el a bűnödet Isten előtt, és gondolj békességgel a szüleidre, s amit az Isten reád mért, azt többet ravaszsággal ne próbáld lehányni, ő nem hagy felettébb kísérteni, mint ahogy elviselheted. A három forintot pedig én kiteszem helyetted...

Egy hét telt talán el Kisó eklézsiakövetése után, mikor egy este Karó Pendzsi hosszú képpel kerülgette Lászlót, aki az asztalnál ült valami könyv felett merengve. Addig csoszogott Pendzsi erre, arra, amíg Lászlót idegesíteni kezdte, s rászólt:

– Mondani akar valamit, Pendzsi?

– Hát... Hát... Tiszteletes úr... Ne haragudjék meg rám, ha mondanék... De már mégiscsak meg kell mondjam... Igaz, hogy a tiszteletes úr adott három forintot a magáéból a Farkas Kisó eklézsiakövetésére?

– Igaz hát! Miért kérdi, Pendzsi?

– Hát csak úgy! – dörmögte az asszony. – Mert istentelen emberek ezek a virágosi presbiterek, tiszteletes úr. Jár a szájuk...

– Csak hadd járjon! – legyintett László. – Annak a szerencsétlennek nem akartak adni a szülői. Nem nézhettem el, hogy emiatt soha Úrasztalához ne járulhasson!

– Igaz, igaz – biccentett Karó Pendzsi. Arany szíve van a tiszteletes úrnak. Én tudom. Mármint hogy én... De a presbiterek!

– Nyögje már ki, Pendzsi! – kiáltott föl László türelmetlenül. – Mi bajuk a presbitereknek?

– Meglássa, tiszteletes úr, mégis jobb lett volna, ha nem adja azt a pénzt... Mert ezek a gyalázatos emberek mindenből csúfot csinál-

nak. Azt mondják: vajon mit adott Kisó a tiszteletes úrnak ezért a pénzért? És azt mondják, hogy csakis azt, amije van neki...

Időbe telt, amíg László megértette ezt a gyalázatosságot. Ahogy beleütött a fölismerés villáma, lángba borult nemcsak az arca, de az egész teste, mintha a pokol frecskelte volna reá égő szurokját. Aztán úgy érezte, hogy kővé dermed. Szólani nem tudott, csak nézte Karó Pendzsit, nézte úgy és addig, amíg az asszony megzavarodva elkapta a fejét, hirtelen sarkon fordult, s meggörnyedve kifutott a szobából, mint a megvert kutya.

Lászlóban összeomlott a világ. Rettenetes éjszaka volt ez, fel-alá nyargalva pihenés nélkül a szobákban reggelig. Nem is tudta, mit csinál. A fejét fogta kezei között, mert úgy érezte, szerteszét hasad. Szemei előtt tüzes karikák táncoltak. Háta borzongott, s a forró láz verítéke hidegen folyt végig a gerincén.

Egyszer arra ébredt, hogy kalap a fején, bot a kezében, s indul az éjszakának, hogy kifusson a világból. „Elmenni! Elmenni innen!" – kattogta a szíve, s ajkai hangosan mondták: „Elmenni!" Később magába roskadva ült az ágy szélén, a virradó reggelbe bámulva… A kicsi erdő kerek fekete foltja táncolt a szeme előtt. „Kórház!" – gondolta, s felkacagott rá keserűen. Néha Edith arca villant el előtte, s szégyellte magát, hogy ennek a mindent olyan jól ismerő leánynak, mint valami színész, ágált a terveivel, a hitével, dicsérve s mentegetve neki ezt a gyűlöletes sárfészket, ezeket az emberarcú fenevadakat!

– Mindennek vége! – suttogta összezúzva.

– Pipi-pipi – hallotta a konyhából Karó Pendzsi hangját. A szakajtó alatt kiköltött friss csibéket hívogatta a konyha földjére szórt kevertre. A tyúkanya helyeslő, mély hangon kontrázott neki: kot-kot, kot-kot.

Megint reggel van. Karó Pendzsi már nem is emlékszik arra, amit az este kotyogott, s a presbitérium tagjai nyugodtan látnak hozzá, hogy kihányják a ganéjt az istállókban a marhák alól. Aligha gondolnak arra, hogy ma éjjel a papjuk szívébe haraptak... Ezóta Kisó is fölkelt már, megtisztult lélekkel kezdi újra a hátfájást, s az öregek morogva szidják, hogy lásson a marhák után, elég fiatal...

Ma nem megy emberek közé László, nem tudná elviselni a látásukat. Felöltözködik, botot vesz kezébe, s nekivág a dombnak az erdő felé. Áttöri magát rajta, jólesik az erőltetett taposás a hóban, föl a gerincre, hogy az izzadság csurog a hajából. És ott fenn körülnéz az alvó világon. Fehér, halott hullámok a végtelenig. Gyűrűznek, egymásba borulnak, kanyarognak, örvénylenek, s mégis tökéletesen mozdulatlanok, mint a lelkek, amelyek csak teszik magukat, hogy felbuzdulnak, hullámokat vernek az ég felé, holott dermedten, halottan állanak egy helyben, örökös alávalóságukban és semmiségükben.

Megfeledkezett ételről, italról. Kóborolt egész nap cél nélkül, s alkonyatkor került csak vissza a románok utcáján.

Muresán házikója előtt önkéntelenül megállott. Az apró ablakocskán sárga fény vetődött a hóra. A fenyőfák sötéten susogtak a fatemplomocska felett.

– Ennek jó – mormogta László. – Ennek a román papnak. Erről nem beszélnek gyalázatosságokat a hívei. Ez szent ember, akitől félnek, akit tisztelnek... Muresán nem akar kórházat építeni, sem szövetkezetet, sem emeletes községházát, semmit... Muresán vár, ki tudja, mire... Egyszer alá, egyszer fel, mondotta kacagva... Bemegyek Muresánhoz...

A román pap meglepetten ugrott föl az asztaltól, mikor László benyitott hozzá. Írások, levelek borították az asztalt. Gyorsan, idegesen kapkodta össze őket, s bedobta az ágyba, a párnák mögé. Egy pillanat volt az egész, s már mosolygott szívélyesen:

– Ez aztán a meglepetés! Isten hozott, kollégám! Ekkora megtiszteltetés! Hogy megint csak felkeresel, hogy nem felejtettél el minket! Anica! Anica! – kiáltott a konyha felé. – Gyere be, kedves vendégünk van!

Ottfogták Lászlót vacsorára is, erőlködött, próbálkozott mindenképpen, hogy semmiségekről beszélgessen, s elfelejtse ezek között az idegen emberek között a maga szörnyű terhét.

Csak most vette észre, hogy egészen átfázott a naphosszat tartott bolond barangolásban. Szinte megrémült, ahogy ráébredt: micsoda vakmerőség volt, halálra hűlhetett volna tőle. Érezte is ereiben a kezdődő láz futamait.

– Nagyon megfáztam! – hebegte, mikor látta, hogy az asszony aggódó szemekkel pillant reá, bizonyosan azért, mert a színe gyorsan változott.

– Meleg bort, Anica! – csapkodott Muresán tenyerével az asztalon. – Cukrot bele, borsot, gyorsan, gyorsan! Meggyógyítunk, kollégám, ne félj. Addig is ebből a pálinkából! No, ne ellenkezz, ez orvosság!

Lászlóban jótékonyan ömlött széjjel az erős ital tüze. Megbódult tőle, szemei csillogtak, megindultan mondta:

– Köszönöm. Adj még egyet!

Anica hozta a forró bort, s Muresán töltött, töltött egyre-másra, s maga is itta derekasan.

László csakhamar megmámorosodott. De meg Muresán is! Kigyúlt a képe, nagyokat kacagott, megölelgette Anicát:

– Sohase halunk meg! – rikoltott föl nyerítve. – Tudsz-e énekelni? – fordult Lászlóhoz. – Énekeljünk, kollégám!

László már nemigen tudta, mit csinál. Rágyújtott valami nótára. Muresán kísérte, az asszony halvány mosollyal nézte őket.

Aztán Muresán azt mondta:

– Csitt! Hallgass csak ide! Ez a nóta! – s rákezdte: – Stii tu?

Erre az asszony is halkan dúdolni kezdte vele.

– Szép volt – dadogta László. – Ezek a ti nótáitok szépek, de nagyon szomorúak. Miért vagytok ti ilyen szomorú nép, kollégám?

Muresán fénylő szemeikkel nézett reá. Egy pillanatig hallgatott, aztán hirtelen kirobbant belőle:

– Már nem sokáig leszünk azok, kollégám!

– Taci, Juane! – szólt rá az asszony összevont szemöldökkel, szigorúan, s kezét tiltólag tette rá a férje karjára.

XIV.

Muresán forró bora elvette a kitörni akaró betegség mérgét, de azért László lázasan, gyöngén, összetörten ébredt föl reggel az ágyban. Agya nehezen, visszafelé kezdett dolgozni. Először Muresánra emlékezett, hogy hazatámogatta, mert nem egészen tudott magáról. Igaz, hogy a kolléga is részeg volt, s az egész úton román énekeket gajdolt, amiknek egy-egy foszlánya most is ott úszkál László fülében... Emlékszik, hogy cipőit, ruháit szerteszét hányta magáról a szobában, s most csakugyan látja is, hogy úgy történt. Aztán mindenféle lázas álom következett. A feje most is zúg tőlük, mint nagy, üres hordó. De hogy mik is voltak, elfelejtette. Csak azután, lassan tisztult föl benne az ok, amiből mindez következett: a falu gyalázatos viselkedése, mely szinte kikergette a világból. Ahogy ez ismét végigborzongott rajta, szédülni kezdett, visszaesett a párnákra, s rázni kezdte a hideg a gyűlöletes szégyentől.

– Beteg vagyok – gondolta reszketve –, s nincs senkim a világon, aki segíthetne.

Karó Pendzsi bizonyára a legkevésbé, mert amikor becsoszogott, hápogva nézte a szétdobált ruhákat, végre Lászlóra pillantott, s hosszú képpel, bánatosan mondta neki:

– Szárazbetegsége van a tiszteletes úrnak, látszik... A boldogult uram is abba hótt meg szegény... Szakasztott így nézett ki!

A baj nem jár egyedül. Kicsi Dávid jelentkezett:

– A kisasszony küldte – mormogta zavarodottan a földre nézve, s átnyújtott egy levelet. – A kisasszony elszekerezett ma reggel Ferenc bá'-val.

László úgy érezte, hogy az ágyát örvénybe dobták, s az forgatni kezdi, mint a pörgettyűt. Időbe telt, míg remegő kézzel a levél után nyúlt s kinyögte:

– A kisasszony? Hová?

– Biztosan benne van a levélben! – dörmögte kicsi Dávid. – A szeme veres volt, amikor ideadta... – tétova pillantással tette hozzá, vonagló szájjal:

– Úgy nézett ki, hogy sohase jő vissza többet...

– Menj ki! – nyögte László dideregve. – Jól van, köszönöm. Menj már! Menjen ki, Pendzsi!

Alig tudta fölszakítani a borítékot. Szeme előtt táncoltak a betűk. Időbe került, míg végre el tudta olvasni.

„Kedves László – írta Edith –, tegnap egész estig vártam, vártuk Arankával, hogy jöjjön. Mi történhetett magával? Csak annyit mondtak az emberek, hogy kora reggel az erdőbe ment... Az Istenért, miért nem vigyáz magára? El kellett volna jönnie hozzám, tegnap kellett volna, mindenképp. Ha tudta volna, hogy várom, ha megérezte volna! Bocsásson meg, hogy így írok, csak azért merem tenni, mert elszántam magam, hogy elutazom... Miért? Ne kérdezze! Úgyse tudom leírni... Talán tegnap elmondtam volna szürkülettkor, mikor csak a parázs világít, s nem látja tisztán az arcomat. Talán, ki tudja? Ne gondolja, hogy valami történt. Istenem, milyen ostoba vagyok! Magam sem tudom, történt-e vagy nem. De nem bírom tovább, László, nem bírom, nem bírom! Nekem el kell most menni, hogy gondolkozzam, hogy messziről nézzem saját magamat... Ne haragudjék, hogy megszököm a szolgálatom elől, amiről múltkor beszéltem... Talán éppen azért... Nem is tudom, mit beszélek... Isten vele. Kedves László! Kérem, ne csüggedjen el, ne hagyja abba, vigyázzon az egészségére! Mindig, mindig imádkozom magáért... Nem tudom, mikor látjuk egymást. Néhány hétig otthon leszek... Azután... Vagy visszamegyek, vagy... Maga is imádkozzék értem, László... Igaz szeretettel köszönti Edith. U. i. Andrásnak is küldtem izenetet, s megkértem, hogy a tanfelügyelőnél járja el a szabadságomat, nem akartam ezzel magát terhelni. Még egyszer üdvözlet, szívből..."

László csak nézte Edith sietve írt sorait, melyekben a máskor olyan gyöngéd, gömbölyű betűk most széthúzódtak, elnyúltak, bukdácsoltak a szaladástól. Mintha sütött volna belőlük az izgalom, ami Edith ujjait kergette...

– Mi lesz most? – kérdezte László hangosan önmagától. Értelmetlenül meredt el a tekintete, s aztán feljajdult, mintha ledöfték volna... A láz megrohanta, fölkapta, mint a pelyhet, megforgatta a levegőben, s alávágta a mélységbe. Zuhant káprázó szemekkel, s hallotta a szíve verését, mint egy repülő harang kongását, melyet messzire dobtak a toronyból. Aztán sötét lett.

Később Kati arcára ismert, aki föléje hajolt és szólongatta. Dávid aggodalmas képét is látta homályosan a felesége válla fölött pillogatni. Mindenfélével takargatták, melegítették, úgy érezte, hogy hegyek feküsznek rajta, mozdulatlan mezőségi csúpok, s ő maga forró fekete tóban fekszik, ahol a Varangyos lakik.

Ez alighanem Aranka, aki a párnával föltámasztott feje alá teszi karját, úgy gügyög neki, mint egy kisbabának, s erőnek erejével itat vele valami fanyarédes, émelyítő löttyöt.

– Mi az, András? – kérdi kinyitva a szemét. Az asztalon a kis zöld lámpa ég lehúzott béllel, s András nekifeküdve, öklére támasztott arccal, mereven nézi a sorvadó lángot. A megszólításra fölrezzen, odalép, szorosabbra burkolja a takarókat, igazít a párnán, tenyerét egy pillanatig homlokára teszi, s dörmögve mondja:

– Aludj csak, nincs semmi baj. Itt vagyok melletted.

– Edith... hol?

– Elutazott, otthon van... Nemsokára vissza fog jönni.

Ferenc bá' szekere zörög le a hegytetőről, aztán kínosan mászik föl a domb oldalán. Régóta mehet, és hosszú az útja, László hol napfényben látja, hol esti sötétségben, hol csillagok között, hol megint hajnali pirosságban... Hiába kiáltoz utánuk: Ferenc bá' csak legyint, s azt mormogja, hogy a régi papok nem ilyenek voltak, s Edith, mintha nem is hallaná, csak néz maga elé a szekérben, válla előrehajlik, mintha az eget hordozná, s haja a szemébe hull, mint a szomorúfűz lombja... Aztán elmúlik ez is.